

Göran Josuæ Adelcrantz

och Riddarhussalen

Text: Rebecka Millhagen Adelswärd, fil.dr, ledamot i direktionen med ansvar för kultur och vetenskap.

EN ARKITEKT VARS bidrag är av stor betydelse för upplevelsen av dagens riddarhussal är Göran Josuæ Adelcrantz född Törnquist, (1668–1739). Hans namn omnämns emellertid inte så ofta i historiska översikter och har naturligt kommit att överskuggas av riddarhusarkitekten Jean de la Vallée.

Vid 1700-talets början stod Riddarhussalen ännu ofullbordad och hade karaktär av ett provisorium. David Klöcker Ehrenstrahl hade slutfört sitt arbete med plafonden under loppet av 1670-talet och 1675 lämnade Jean de la Vallée uppdraget som riddarhusarkitekt. Av kostnadsskäl realiserades aldrig hans förslag till rikt dekorerad taklist och plafondram. Stora nordiska kriget kom att ytterligare försena de arbeten som var tänkta att fullborda salens fasta inredning. Trots att Sverige ännu inte hade slutit fred beslutade adelsståndet emellertid 1718 att »listen som felar under taket« nu skulle

Hov- och stadsarkitekten Göran Josuæ Adelcrantz i ett porträtt av Georg Engelhard Schröder, 1720-tal.



Foto: Finlands nationalgalleri Sinebychoff, Petteri Virtanen.

slutföras. I uppgiften ingick även att skapa en ram kring plafondmålningen samt att ordna bänkinredningen i salen.

DET VAR NU SOM hov- och stadsarkitekten Göran Josuæ Adelcrantz fick uppdraget att forma den stora kornischen och listverket med sina trofégrupper och hörnkartuscher. Arkitektens tillägg till salens arkitektur speglar tydligt den omorientering som hade ägt rum i svensk arkitektur vid sekelskiftet 1700 och som signalerade ett brott med den holländsk-franska senrenässansarkitektur som hade satt sin prägel på palatset med Justus Vingboons och Jean de la Vallées insatser. Med arkitekten och överintendenten Nicodemus Tessin d.y. och det stora slottsbygget som inleddes under 1690-talet hade i stället den romerska barocken och franska klassicismen gjort entré i den svenska arkitektur- och inredningskonsten.

DEN UNGE OCH begåvade Göran Josuæ Törnquist hade fått sin skolning under Tessin d.y. och tjänstgjort vid slottsbygget, först som kopist, eller ritbiträde, i arbetet med slottsritningarna men avancerade snabbt till en överordnad tjänst som »conducteur«. Som överintendentens högra hand fick han en central roll vid slottsbygget som ansvarig att leda arbetena på plats. På Tessins rekommendationer beviljades Törnquist även kungliga medel att genomföra en för de ledande arkitekterna traditionell studieresa till Frankrike och Italien 1704–1706. Resan medförde längre vistelser i Paris och Rom och blev betydelsefull för det fortsatta arbetet som hovarkitekt då han också gavs möjlighet att fördjupa sig i ceremoniarangemang och festarkitektur. Efter hemkomsten fortsatte Törnquist att tjänstgöra vid slottsbygget och han adlades för sina insatser 1712 med namnet Adelcrantz. År 1715 efterträdde han Tessin som stadsarkitekt och kom liksom företrädaren att arbeta för en större samordning och implementeringen av ett striktare regelverk i byggnadsverksamheten. Till hans betydelsefulla

Riddarhussalens hörnkartuscher bär inskrifter som uppmärksammar adliga dygder. I sydöstra hörnet står: PROVIDE ET CONCORDITER (med omtanke och endräkt).

Foto: Dick Norberg.



*Provide
et
Concorditer*

insatser hörde även återuppförandet av Katarina kyrka och Jakobs kyrkas torn efter de ödesdigra bränderna 1723.

SOM EN LEDANDE arkitekt med teoretisk kunskap om de nya franska arkitekturidealen och praktisk erfarenhet från slottsbygget bör Göran Josuæ Adelcrantz ha varit närmast självskriven för uppdraget att slutföra arbetena i den ofullbordade Riddarhussalen. Utformningen av den stora taklisten och -frisen med sina hörnkartuscher och putti framgår tydligt av en ritning utförd 1718. På salens kortsidor sattes större kartuscher upp med trofégrupper, även dessa utförda i stuck. Kartuschernas latinska inskrifter på serafimerblå botten berättar om adliga dygder och mot dessa svarar putti med attribut. Även takfrisen hade ett allegoriskt innehåll och var starkt betydelsebärande med motiv hämtade från det franskinfluerade Karl XI:s galleri på Stockholms slott. Där växlar parställda joniska konsoler med enkla konsoler och metopplattorna mellan dessa är fyllda av troféer. Arbetena i Riddarhussalen kom således att

starkt influeras av de tessinska inredningarna på slottet, där Adelcrantz varit djupt involverad ett tjugotal år tidigare. Stuckarbetena i taklisten och frisen utfördes denna gång av inhemska krafter, främst stuckatören Johan Köpke, och kartuscher och trofégrupperna utformades av bildhuggarna Schmidt och Nordberg.

DE SLUTFÖRDA arbetena kunde beskådas när adelsståndet samlades för riksdagsmöte hösten 1723. Vid denna tidpunkt var Göran Josuæ Adelcrantz arkitekturideal redan en aning daterade men han skulle fortsätta att verka som en kvalificerad kraft och framstående kyrkoarkitekt ännu ett drygt decennium. På Riddarhuset skulle inom kort yngre arkitekter som Carl Härleman och – något senare – sonen Carl Fredrik Adelcrantz komma att ta vid i inrednings- och byggnadsarbetena. Efter längre studieresor på kontinenten var de båda väl förtrogna med de nya idealen i arkitektur- och inredningskonsten, främst representerad av den franska rokokon. Frihetstiden stod för dörren. ■



Foto: Dick Norberg.



Foto: Dick Norberg.



Foto: Dick Norberg.

Till riksdagsmötet 1723 färdigställdes de inskriftstavor med trofégrupper som pryder salens kortsidor. Över lantmarskalksstolen står: SALUS POPULI SUPREMA LEX (folkets väl – högsta lag).



Foto: Dick Norberg.

Detaljutformningen av Riddarhussalens takfris och -list (motstående sida) samt plafondens ram speglar Adelcrantz arbete med de tessinska inredningarna på Stockholms slott, främst Karl XI:s galleri.